

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه شهید چمران اهواز

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد

عنوان:

بررسی و نقد احادیث نهج الفصاحه : منبع شناسی، رجال شناسی، ترجمه و شرح واژه های غریب

(شماره ی ۲۰۱ تا ۴۰۰)

استاد راهنما:

دکتر قاسم بستانی

استاد مشاور:

دکتر سید یوسف محفوظی موسوی

نام و نام خانوادگی دانشجو:

سیده زهرا موسوی

مهر ۱۳۹۲

«إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا»

(خدا و فرشتگانش (احزاب/۵۶) (برپیامبر درود می فرستند ای کسانی که ایمان آورده‌اید بر او درود فرستید و به فرمانش بخوبی گردن نهید).

تقدیم به:

ساحت مقدس نبی مکرم اسلام محمد مصطفی (صلی الله علیه و آله وسلم)، پیامبری که وجودش رحمة للعالمین، برای همیشه‌ی تاریخ است.

تقدیر و سپاس

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت های او ندانند و کوشندگان، حق او را گزاردن نتوانند. و سلام و مورد بر حضرت محمد(صلی الله علیه وآله وسلم) و خاندان پاک ایشان، طاهران معصوم(علیهم السلام)، هم آنان که وجودمان وامدار وجودشان است.

بدون شک جایگاه و منزلت معلّم، اجلّ از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی شائبه ی او، با زبان قاصر و دست ناتوان، چیزی بنگاریم. اما از آنجایی که تجلیل از معلّم، سپاس از انسانی است که هدف و غایت آفرینش را تامین می کند و سلامت امانت هایی را که به دستش سپرده اند، تضمین؛ بر حسب وظیفه و از باب «من لم یشکر المنعم من المخلوقین لم یشکر الله عزّ و جلّ»: از استاد بزرگوار؛ جناب آقای دکتر بستانی، که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ نمودند و زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند؛ از استاد گرامی، جناب آقای دکتر محفوظی، که زحمت مشاوره این رساله را در حالی متقبل شدند که بدون مساعدت ایشان، این پروژه به نتیجه مطلوب نمی رسید؛ و از اساتید فرزانه و دلسوز؛ جناب آقای دکتر مطوری و سرکار خانم دکتر شمخی، که زحمت داوری این رساله را متقبل شدند؛ کمال تشکر و قدردانی را دارم، همچنین از جناب آقای دکتر سردار شهابی و سایر اساتیدی که در مدتّ تحصیل یاریگر من در امر کسب علم بودند، باشد که این خردترین، بخشی از زحمات آنان را سپاس گوید.

از پدر و مادر عزیزم، این دو معلّم بزرگوارم که همواره بر کوتاهی و درستی من، قلم عفو کشیده و کریمانه از کنار غفلت هایم گذشته اند و در تمام عرصه های زندگی یار و یآوری بی چشم داشت برای من بوده اند. از برادران و خواهرانم، که همواره در طول تحصیل متحمّل زحماتم بودند و تکیه گاه من در مواجهه با مشکلات و وجودشان مایه دلگرمی من بوده و هست؛

و از همه ی دوستان عزیزی که خالصانه و بی منتّ بارسنگین این کار را بر من، سبک نمودند و همراهی مستمر ایشان سبب ساز پر بار شدن و به ثمر رسیدن این کار شد.

فهرست

۱	مقدمه: .....
۲	فصل اول: کلیات تحقیق .....
۳	۱- بیان مسئله .....
۳	۲- سؤالات تحقیق .....
۳	۳- فرضیه‌های تحقیق .....
۳	۴- اهداف تحقیق .....
۴	۵- اهمیت و ضرورت تحقیق .....
۴	۶- روش تحقیق .....
۴	۷- پیشینه‌ی تحقیق .....
۵	مؤلف نهج الفصاحه .....
۶	خدمات و آثار مؤلف .....
۶	نهج الفصاحه .....
۷	ساختار و محتوای نهج الفصاحه .....
۸	منابع مورد استفاده مؤلف .....
۹	فصل دوم .....
۹	نقد و بررسی دویست حدیث نهج الفصاحه .....
۱۰	اخلاق (احادیث ۲۰۱ تا ۲۳۰) .....
۷۰	ادب (احادیث ۲۳۱ تا ۲۳۶) ۳۱- حدیث ۲۳۱ .....
۸۱	ارث (احادیث ۲۳۷ تا ۲۳۹) .....
۸۷	ارزش (احادیث ۲۴۰ تا ۲۴۳) .....
۹۲	ارواح (احادیث ۲۴۴ تا ۲۴۵) .....

۹۹	ازدواج (احادیث ۲۴۶ تا ۲۸۲)
۱۵۵	اسب (احادیث ۲۸۳ تا ۲۸۸)
۱۶۵	استخاره (حدیث ۲۸۹)
۱۶۸	استقامت (احادیث ۲۹۰ تا ۲۹۲)
۱۷۵	استغفار (احادیث ۲۹۳ تا ۳۰۰)
۱۹۴	اسلام (احادیث ۳۰۵ تا ۳۱۵)
۲۱۲	ویژگی پیک رسان (حدیث ۳۱۶)
۲۱۳	اصلاح (احادیث ۳۱۷ تا ۳۲۵)
۲۲۷	اضطرار (احادیث ۳۲۶ تا ۳۲۸)
۲۳۱	اطاعت (احادیث ۳۲۹ تا ۳۳۳)
۲۴۰	اطعام (احادیث ۳۳۴ تا ۳۴۲)
۲۵۱	اعتدال (احادیث ۳۴۳ تا ۳۵۵)
۲۶۴	اعتماد (حدیث ۳۵۶)
۲۶۶	افراط (احادیث ۳۵۷ تا ۳۵۸)
۲۶۷	الفت (حدیث ۳۵۹)
۲۶۹	امام (احادیث ۳۶۰ تا ۳۶۱)
۲۷۱	امانت (احادیث ۳۶۲ تا ۳۷۷)
۲۹۰	امت (احادیث ۳۷۸ تا ۴۰۰)
۳۱۵	نتیجه گیری
۳۱۶	منابع و مأخذ
۳۲۷	چکیده انگلیسی

نام خانوادگی دانشجو: موسوی	نام: سیده زهرا
عنوان پایان نامه: بررسی و نقد احادیث نهج الفصاحه: منبع شناسی، رجال شناسی، ترجمه و شرح واژه های غریب (شماره ی ۲۰۱ تا ۴۰۰)	
استاد راهنما: دکتر قاسم بستانی	استاد مشاور: دکتر سید یوسف محفوظی موسوی
درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته و گرایش: الهیات - علوم قرآن و حدیث
محل تحصیل: اهواز	دانشکده: الهیات و معارف اسلامی
تاریخ فارغ التحصیلی: مهر ۱۳۹۲	تعداد صفحات: ۳۲۷ صفحه
کلید واژه: حدیث، نهج الفصاحه، پیامبر، محتوا، سند، ترجمه، واژه ی غریب	
<p>چکیده:</p> <p>کتاب نهج الفصاحه تألیف استاد مرحوم ابوالقاسم پاینده است. این کتاب شامل ۳۲۲۷ حدیث و ۱۶ خطبه از پیامبر(ص) و یک مقدمه ی مفصل در ۱۶۷ صفحه که در ابتدای کتاب نوشته شده است. مؤلف در این کتاب، از منابع معتبر و اصیل و غیر آن از کتب شیعه و سنی، احادیث را گردآوری و ترجمه کرده است، ولی اسناد این روایات نقل ننموده است. نقد و بررسی این روایات به دو لحاظ، حائز اهمیت است:</p> <p>۱- انتساب این روایات به ساحت مقدس نبی اکرم(ص).</p> <p>۲- محتوای آموزشی و تربیتی این روایات.</p> <p>بعد از بررسی و ارزیابی احادیث منتخب و با توجه به مطالبی که در این پایان نامه بیان شد، می توان به امور ذیل اشاره نمود: بسیاری از این احادیث را نمی توان در منابع دست اول و معتبر حدیثی به گونه ای یافت که عنایت ویژه ی قدما، از علمای حدیث شناس شیعه به آن احراز شود. موضوع و مضمون روایات بیشتر درباره ی فضیلت و اخلاقیات است و احادیث فقهی، کمتر در میان آن ها دیده می شود. بیش تر روایات نهج الفصاحه، دارای متنی کوتاه هستند. این احادیث بیشتر در منابع عامه یافت می شود. در بین این روایات، احادیث مرفوع، مرسل و ضعیف، مشاهده می شود. حدوداً شش روایت بدون سند، نقل شده بودند. یازده روایت، فقط در نهج الفصاحه یافت شده و در کتب روایی دیگری مشاهده نشد. بیشتر روایات از کتاب «الجامع الصغیر» جلال الدین سیوطی و کنز العمال متقی هندی، استخراج شدند. بعضی از روایات فقط در «الجامع الصغیر» سیوطی و برخی دیگر فقط در «کنز العمال» متقی هندی یافت شدند. برخی روایات با کمی تفاوت لفظی در منابع دیگر نقل شده اند. در این پایان نامه، سی و هشت واژه ی غریب، از میان واژگان احادیث، شرح داده شد.</p>	

کلام، آیینی روح است و برآیند و نتیجه‌ی افکار و اندیشه‌های درونی صاحب کلام، بنابراین سخن هر گوینده‌ای با میزان عمق اندیشه و افق فکری‌اش ارزش‌گذاری می‌شود. آنان که فکر و اندیشه و عملشان نه از سر تحصیل و اکتساب بشری، که از وحی الهی و علم بی‌نهایت حق تعالی سرچشمه گرفته است، در مرتبه‌ی والایی از ارزش و مقبولیت، قرار دارند. صاحبان این جایگاه و مرتبه‌ی رفیع، همان پیامبران الهی و چهارده معصوم (علیهم‌السلام) هستند که در میان آنان پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله و سلم) دارای رفیع‌ترین مرتبه است. از این رو سخن آن حضرت نیز در دایره‌ی سخنان بشری، برترین و والاترین منزلت را داراست. کلام پیامبر (ص)، دارای قوت محتوا و همواره همنشین با جامعیت و آمیخته با حکمت است. جهت دیگر کلام پیامبر (ص)، فصاحت و بلاغت بی‌نظیر سخنان آن حضرت است، به طوری که شیوایی و شیرینی کلامش همواره بی‌رقیب مانده است. بُعد دیگر در کلام ایشان که مهم‌ترین وجه تمایز و اساسی‌ترین بعد اعجاز کلام نبوی است، مصون بودن آن از هرگونه خطا و لغزش و انحراف است.

آن چه مهم است و نکته‌ی قابل توجه و تأمل در این موضوع، پیروی عملی از سخنان آن حضرت است. بنا بر فرموده‌ی خداوند متعال، اطاعت از سخنان پیامبر (ص) بر همه‌ی مسلمانان واجب و لازم است: «مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (حشر/۷) (و آنچه را فرستاده [او] به شما داد، آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت، بازایستید).

این پایان نامه در دو فصل فراهم آمده است:

در فصل اول، کلیات تحقیق و پیشینه بحث، بیان شده است، همچنین درباره‌ی مؤلف کتاب «نهج الفصاحه» و محتوای این کتاب، مطالب مختصری نگاشته شده است.

در فصل دوم، به نقد و بررسی احادیث ۲۰۱ تا ۴۰۰ نهج الفصاحه پرداخته شده است.

مبنای انتخاب احادیث، کتاب نهج الفصاحه‌ی «مرحوم ابوالقاسم پاینده» است و برای آیات قرآن، ترجمه آقای فولادوند، مورد استفاده قرار گرفته شده است.

فصل اوّل:
كَلِّيات تحقّيق

فصل اول: کلیات تحقیق

۱- بیان مسئله

کتاب نهج الفصاحه، دربردارنده‌ی بخشی از روایات و کلمات قصار پیامبر اکرم (ص) است. این روایات به همت مرحوم ابو القاسم پاینده، یکی از نویسندگان و مترجمان دهه های اخیر ایران گردآوری و ترجمه شده است.

این کتاب ارزشمند، در علم حدیث و هم چنین معارف اسلامی به جهت انتساب به ساحت مقدس نبی مکرم اسلام، حضرت محمد مصطفی (ص)، از جایگاه ویژه و والایی برخوردار است. هدف مرحوم پاینده در این کتاب، صرفاً گردآوری احادیث و حفظ آن از مهجوریت بوده است، ولی با توجه به این که اساساً احادیث از جهت متنی و سندی، مورد ارزیابی قرار نگرفته اند؛ برای به کارگیری آن ها باید محتوا و اسناد آن ها مورد بررسی و پژوهش قرار گیرند، تا اعتبار و عدم اعتبار آن ها برای همگان روشن گردد.

۲- سؤالات تحقیق

- ۱-۲- احادیث منتخب نهج الفصاحه از چه منابعی استخراج شدند؟
- ۲-۲- آیا همه ی احادیث منتخب دارای سند بودند؟
- ۳-۲- آیا از جهت متنی و سندی، همه ی احادیث منتخب دارای اعتبار بودند؟
- ۴-۲- آیا در احادیث منتخب واژگان غریبی که نیاز به شرح داشته باشند، وجود داشت؟
- ۵-۲- موضوع احادیث منتخب چه بود؟

۳- فرضیه های تحقیق

- ۱-۳- احادیث منتخب در برخی منابع معتبر شیعی و سنی وجود دارند.
- ۲-۳- برخی از این احادیث دارای اعتبار و برخی دیگر معتبر نیستند.
- ۳-۳- برخی از این احادیث منتخب، دارای واژگان غریب هستند که نیاز به شرح و توضیح دارند.
- ۴-۳- ترجمه برخی از این احادیث نیازمند بررسی و تصحیح، می باشد.

۴- اهداف تحقیق

- ۱-۴- شناخت و استخراج منابعی که احادیث منتخب در آن ها وجود داشته است.
- ۲-۴- نقد و بررسی دقیق احادیث از نظر متنی و سندی.
- ۳-۴- بررسی و تصحیح ترجمه ی احادیث منتخب در صورت ضرورت.

۴-۴- شرح واژگان غریب در صورت وجود داشتن این لغات در احادیث منتخب.

۵- اهمیت و ضرورت تحقیق

نهج الفصاحه در بردارنده‌ی کلام پیامبری است که در قرآن از ایشان به عنوان «اسوه ی حسنه» یاد شده است: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ» (احزاب/۲۱) قطعاً برای شما در [اقتدا به] رسول خدا سرمشقی نیکوست: برای آن کس که به خدا و روز بازپسین امید دارد و خدا را فراوان یاد می‌کند). رفتار و گفتار و تقریر ایشان برترین و کامل‌ترین مکتب حیات بخش انسانی در طول تاریخ بوده و هست و افراد و شخصیت‌های مختلف در محافل و مجالس گوناگون به وفور از این احادیث بهره برده و می‌برند.

هدف مرحوم پاینده، همچنان که سابقاً نیز اشاره شد، صرفاً گردآوری احادیث به منظور حفظ آن‌ها از مهجوریت بوده است، نه نقد و ارزیابی دقیق آن‌ها. بررسی این احادیث به دو لحاظ حائز اهمیت است:

۱- به جهت انتساب به پیامبر اکرم (ص)

۲- اهمیت زیاد این احادیث در بعد آموزشی و تربیتی

با توجه به اهمیت دو دلیل یاد شده، ضرورت دیده شد که منابع اصلی آن‌ها مشخص شوند و از نظر متنی و سندی مورد ارزیابی دقیق قرار گیرند تا میزان اعتبار و عدم اعتبار آن‌ها بررسی شده و با درایت بیشتری مورد استفاده‌ی همگان قرار گیرند.

۶- روش تحقیق

روش تحقیق کتابخانه‌ای است. محقق با مراجعه به کتب حدیثی، رجالی، تاریخی و تفاسیر، به فیش برداری و جمع‌آوری اطلاعات پرداخته است، پس از آن، داده‌ها مورد پردازش و تحلیل قرار گرفت؛ بدین صورت که ابتدا منابع دست اول و غیر(دست اول) آن در کتب شیعه و اهل سنت که احادیث منتخب از آن‌ها استخراج شدند مشخص گردید. پس از آن، احادیث از نظر متنی و سندی مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفتند، در اثنای کار، با توجه به ضرورت، ترجمه‌ی برخی احادیث، تصحیح گردید و در صورت وجود واژگان غریب، این لغات نیز شرح داده شدند.

۷- پیشینه‌ی تحقیق

کتاب نهج الفصاحه در بردارنده‌ی مجموعه روایات و کلمات قصار پیامبر اکرم (ص) است. مؤلف کتاب، مرحوم ابوالقاسم پاینده است. ایشان روایات را گردآوری و ترجمه کرده است، و عنوان نهج الفصاحه را

برای کارخویش، برگزیده است. وی در این کتاب فقط روایات را گردآوری کرده است، ولی هیچ گونه بررسی متنی و سندی بر آنها انجام نداده است. با مراجعه به کتب روایی و رجالی، کتابی که عهده دار بررسی و ارزیابی همه‌ی روایات نهج الفصاحه باشد، یافت نشد، ولی با توجه به این که بیشتر احادیث نهج الفصاحه، برگرفته از کتاب «الجامع الصغیر» سیوطی است، عبدالرؤف حدّادی مناوی قاهری در کتاب خود «فیض الغدیر شرح جامع الصغیر من احادیث البشیر»، روایات کتاب «الجامع الصغیر» سیوطی را به طور اجمالی از نظر متنی و سندی مورد نقد و بررسی قرار داده است.

از نظر ترجمه و اعراب گذاری نیز، «حجّة الاسلام و المسلمین علی اکبر میرزایی» در کتاب خود با همین عنوان «نهج الفصاحه»، به تصحیح و شرح احادیث نهج الفصاحه‌ی مرحوم پاینده اقدام کرده است. ایشان روایات نهج الفصاحه‌ی مرحوم پاینده را که براساس فهرست الفبایی تنظیم شده بود، بر اساس فهرست موضوعی مرتّب نموده است.

کار دیگری که در زمینه‌ی ترجمه‌ی احادیث نهج الفصاحه انجام شده است، مقاله‌ای است با عنوان «پژوهشی در ترجمه‌ی کتاب نهج الفصاحه» که از دکتر جعفر دلشاد به چاپ رسیده است.

مؤلف نهج الفصاحه

مؤلف نهج الفصاحه، ابوالقاسم نجف آبادی مشهور به ابوالقاسم پاینده، فرزندرضا می باشد. وی در سال ۱۲۹۲ خورشیدی در نجف آباد اصفهان، چشم به جهان گشود. تحصیلات مقدماتی را در نجف آباد، و صرف و نحو عربی و فقه اسلامی و فلسفه را در اصفهان آموخت. وی دارای هوش و حافظه‌ای خوب بود. زیاد می خواند، هرچه را هم که می خواند به خاطر می سپرد و به موقع از آن استفاده می کرد.^۱

خدمات و آثار مؤلف

خدمت مطبوعاتی خود را از سال ۱۳۰۸ش، در روزنامه‌ی «عرفان» (اصفهان) آغاز کرد. از سال ۱۳۱۱ش به تهران آمد و روزنامه‌نگاری را ادامه داد. مدت‌ها با روزنامه‌های «شفق سرخ» و «ایران» همکاری داشت. مدتی نیز مدیر مجله‌ی «تعلیم و تربیت» بود. در سال ۱۳۲۱ش مجله «صبا» را بنیاد نهاد و تا سال ۱۳۳۰ش، انتشار داد. ضمناً با مجلات دیگر از جمله مجله‌ی «معارف اسلامی»، نیز همکاری می کرد. وی داستان هم می نوشت. ابوالقاسم پاینده در سال ۱۳۳۶ش، به سبب ترجمه‌ی قرآن مجید به دریافت جایزه، نایل آمده است. از ترجمه‌های دیگر او می توان به این عنوان‌ها اشاره نمود: «التنبیه و الاشراف» (علی بن حسین مسعودی، ۱۳۴۹ش)؛ «تاریخ طبری» یا «تاریخ الرسل و الملوک» (اثر محمد بن جریر طبری در شانزده جلد، ۱۳۵۲ش)؛ «اسرار نیک‌بختی» (اوریزان ماردن، ۱۳۳۳ش)؛ «تاریخ سیاسی اسلام از آغاز ظهور تا انقراض دولت اموی» (دکتر حسین ابراهیم حسن، سه جلد، ۱۳۱۸ش)؛ «چرا فرانسه شکست خورد» (آندره موروا، ۱۳۱۹ش)؛ «در آغوش خوشبختی» (لرد آوری بوری، ۱۳۱۳ش)؛ «زندگانی محمد (ص)» (دکتر محمد حسنین هیکل، دو جلد، ۱۳۱۷ش)؛ «مروج الذهب» (از مسعودی، دو جلد، ۱۳۴۴ش)؛ «تاریخ عرب» (از فیلیپ حتی، دو جلد، تبریز، ۱۳۴۴)؛ «نهج الفصاحه (س)» (کلمات قصار حضرت رسول، جلد اول: ۱۳۲۶ش)؛ «سخنان محمد (ص)» (کلمات قصار با ترجمه، ۱۳۱۸ش)؛ «عشق و زناشویی» (نیکلا حداد، ۱۳۳۵ش). در سال ۱۳۲۶ش به ریاست اداره‌ی تبلیغات برگزیده شد و در دوره‌ی دوم مجلس مؤسسان نامزد نجف آباد بود. وی در روز ۱۸ مرداد ۱۳۶۳ش در ۷۳ سالگی در تهران درگذشت.^۲

نهج الفصاحه

کتاب نهج الفصاحه، مشتمل بر روایات و کلمات حضرت پیامبر اکرم (ص)، می باشد. این کتاب در دو قسمت احادیث و خطبه‌ها، تنظیم شده است. این احادیث، مجموعه روایاتی است که بیشتر به وسیله محدثان عامه، از پیامبر گرامی اسلام (ص) در زمینه‌های گوناگون اخلاقی، اجتماعی، سیاسی، حکومتی، و ...

^۱ - <http://fa.wikipedia.org>

^۲ - <http://famous.shahrmajazi.com>

توسط استاد پاینده جمع آوری شده است و با ترجمه‌ای آزاد، روان و شیوا به رشته‌ی تحریر درآورده است. علت نام گذاری این مجموعه وزین به نهج الفصاحه به خاطر حدیث پیامبر اکرم (ص) است، که فرموده اند: «انا افصح العرب» (من فصیح ترین فرد عرب هستم). مؤلف، احادیث پیامبر (ص) را که با موضوع فضیلت و اخلاق است نقل نموده و از آوردن احادیث فقهی و ... خودداری کرده است.

ساختار و محتوای نهج الفصاحه

در این مجموعه گران سنگ ۳۲۲۷ حدیث و ۱۶ خطبه از پیامبر (ص) با مقدمه مفصل مؤلف در ۱۶۷ صفحه، که در موضوع انگیزه نگارش نهج الفصاحه، علت نام گذاری، فصاحت پیامبر (ص)، تاریخ پیامبر و موضوعات دیگر به رشته تحریر درآمده است. این مقدمه از طفولیت پیامبر شروع می شود، تا زمان بعثت و رسالت، از شخصیت الهی رسول الله (ص) مطالبی ارزنده دارد، سپس از سخنان گهربار آن حضرت و پس از آن از جنگ‌ها و ویژگی‌های اخلاقی آن حضرت، از زنان آن حضرت، سپس از پیشرفت اسلام در مکه‌ی معظمه و مهاجرت مسلمانان به مدینه به طور مفصل مطالبی آمده است.

در بخش دیگر این مقدمه، از قرآن کریم و فضیلت آن مطالبی ارزنده به میان آمده است. پس از آن به عبادت‌های رسول اکرم (ص) اشاره شده و آیاتی از قرآن در ارتباط با اطاعت از نبی گرامی اسلام (ص) آمده است. از موقعیت زن در اسلام، فرهنگ اعراب قبل از ظهور اسلام و جریان‌ات سیاسی و اجتماعی که در زمان رسول گرامی (ص) و پس از رحلت او در جامعه پدیدار شد، نیز مطالبی آمده است؛ از جمله جایگاه علی بن ابی طالب (ع) پس از رحلت پیامبر اکرم (ص) و فتنه‌هایی که در دوران بنی امیه و بنی عباس پدیدار گشت. بخش دیگر این مقدمه‌ی زیبا، حاوی مطالبی است درباره‌ی تاریخچه‌ی تدوین حدیث در زمان پیامبر (ص) و پس از رحلت ایشان و نیز در دوران بنی امیه و بنی عباس، که چگونه احادیث از سوی برخی از زراندوزان و دنیاطلبان رایج گشت و به موضع گیری فرقه‌ی شیعه اثنا عشری نسبت به این پدیده اشاراتی دارد. همچنین به تدوین حدیث نزد شیعه و تألیف کتب معتبر چهارگانه «اصول کافی»، من لایحضره الفقیه و دو کتاب التهذیب و الاستبصار»، مطالبی بیان کرده است. علاوه بر این به تدوین حدیث نزد عامه و چگونگی تألیف صحاح و کتب معتبر آنان همچون صحیح بخاری و مسلم و ترمذی و نیز سنن ابی داوود، نسایی، ابن ماجه، دارمی و مسند احمد بن حنبل، مطالبی خواندنی، دیده می‌شود، وی سپس در مورد انگیزه گردآوری کتاب نهج الفصاحه مطالبی بیان نموده است.^۱

^۱ - پاینده، ابو القاسم، نهج الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول صلی الله علیه و آله)، تهران، دنیای دانش، چاپ چهارم،

۱۳۸۲ش، ص ۲۶۴.

^۲ - WWW.nejebad.com

احادیث و خطبه‌ها به دست خود مؤلف به فارسی ترجمه و رو به روی احادیث در یک صفحه، به چاپ رسیده است. به جهت مهارت و تبخّر ویژه مؤلف ترجمه این مجموعه، روان، ساده و زیبا صورت گرفته است. تاریخ نگارش کتاب سال ۱۳۲۴ شمسی بوده است^۱.

منابع مورد استفاده مؤلف

منابعی که مرحوم پاینده در جمع آوری این مجموعه از آنها استفاده نموده، از این قرار است:

- ۱- کتب اربعه: کافی، من لا یحضره الفقیه، تهذیب، استبصار.
- ۲- صحاح سته: بخاری، مسلم، ابن ماجه، ابو داود، ترمذی، نسائی.
- ۳- اعیان الشیعه: تألیف سید محسن امین عاملی.
- ۴- ناسخ التواریخ [جلد مرتبط با حضرت رسول(ص)] تألیف محمد تقی سپهر.
- ۵- الجامع الصغیر من حدیث البشیر النذیر: تألیف سیوطی.
- ۶- تیسیر الوصول الی جامع الاصول: تألیف ابن دبیع شیبانی.
- ۷- کنوز الحقائق فی حدیث خیر الخلائق: تألیف عبدالرؤف حدادی مناوی قاهری.
- ۸- کمال النصیحه و الادب: تألیف کمال الدین عراقی.
- ۹- البیان و التبیین: تألیف ابو عمر و عثمان جاحظ.
- ۱۰- العقد الفرید: تألیف شهاب الدین احمد بن عبد ربه.
- ۱۱- ربیع الابرار: تألیف جار الله محمود زمخشری.
- ۱۲- کنز العمال: تألیف متقی هندی^۲.

---

^۱ - www.rasekhoon.net.fadak315.loxblog.com

^۲ - پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول صلی الله علیه و آله)، تصحیح و تدوین عبدالرسول پیمانی / محمد علی شریعتی، اصفهان، خاتم الانبیاء، ۱۳۶۳ ش، ص ۱۱.

فصل دوّم

نقد و بررسی دویست حدیث نهج الفصاحه

اخلاق (احادیث ۲۰۱ تا ۲۳۰)

۱- حدیث ۲۰۱

«خيارُكُمْ أطولُكُمْ أعماراً و أحسنُكُمْ أخلاقاً»^۱ (بهترین شما کسانی هستند که عمرشان درازتر باشد، در حالی که اخلاقشان نیکوتر است).

۱-۱- بررسی محتوا

در این روایت به نیک خویی، که یکی از کرامت های اخلاقی است، توصیه شده است. پیامبر اکرم (ص) مکرراً، فلسفه‌ی بعثت خویش را تکمیل مکارم اخلاق دانسته‌اند و فرمودند: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ»^۲ (همانا من مبعوث شده‌ام تا بزرگواری های اخلاقی را کامل کنم). در قرآن نیز دستورات اخلاقی فراوانی یافت می‌شود که اهمیت این موضوع را به خوبی یادآور می‌شود. «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ، إِنْ يَنْصُرْكُمْ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَ إِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ» (آل عمران/۱۵۹) (پس به [برکت] رحمت الهی، با آنان نرمخو [و پُر مهر] شدی، و اگر تندخو و سخت دل بودی قطعاً از پیرامون تو پراکنده می‌شدند. پس، از آنان درگذر و برایشان آمرزش بخواه، و در کار [ها] با آنان مشورت کن، و چون تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن، زیرا خداوند توکل کنندگان را دوست می‌دارد). در جای دیگری از قرآن، شخصیت پیامبر اکرم (ص) این گونه توصیف شده است: «وَ إِنْ كَلَّكَ لَعَلَى خَلْقٍ عَظِيمٍ» (قلم/۴) (و راستی که تو را خویی و الاست). در دعای ابو حمزه ثمالی که منسوب به امام سجّاد (ع) است، می‌خوانیم: «وَ اجْعَلْنِي مِمَّنْ أَطَلَّتْ عُمُرُهُ وَ حَسُنَتْ عَمَلُهُ» (و مرا از کسانی که عمرش طولانی درحالی که عملش نیکو است، قرار بده). با توجه به تطابق روایت مذکور با آموزه‌های اخلاقی آیات قرآن و کلمات منسوب به امامان معصوم (ع)، صحّت این روایت از حیث محتوا اثبات می‌شود.

۱-۲- بررسی متنی

^۱ - پاینده، ص ۴۶۵؛ ابن حنبل، احمد، مسند، بیروت، دار صادر، بی تا، ج ۲، ص ۲۳۵؛ حاکم نیشابوری، ابی عبدالله، المستدرک علی الصحیحین، بیروت، دار المعرفة، بی تا، ج ۱، ص ۳۳۹؛ هبثی، نورالدین علی ابن ابی بکر، مجمع الزوائد و منبع الفوائد، بیروت، دار الکتب العلمیة، ۱۴۰۸ هـ، ج ۸، ص ۲۲ و ج ۱۰، ص ۲۰۳؛ ابن حمید، عبد، المنتخب من مسند عبد بن حمید، تحقیق و تخریح صبحی البدری السامرائی / محمود محمد خلیل صعیدی، چاپ اول، ۱۴۰۸ هـ، ص ۳۲۸؛ سیوطی، جلال الدین، الجامع الصغیر، بیروت، دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، ۱۴۰۱ هـ، ج ۱، ص ۶۱۷؛ متقی هندی، علی بن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال، بیروت، مؤسسه الرسالة، ۱۴۰۹ هـ، ج ۳، ص ۸ و ج ۱۵، ص ۶۶۷؛ پاینده، ص ۴۶۵.

^۲ - طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، قم، الشریف الرضی، چاپ چهارم، ۱۴۱۲ ق، ص ۸.

در برخی منابع به جای عبارت «أَحْسُنُكُمْ أَخْلَاقًا»، «أَحْسُنُكُمْ أَعْمَالًا» آمده است.^۱

۱-۳- بررسی سند

این روایت با اسناد ذیل، نقل شده است:

۱- «حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا ابن عدی عن أبي إسحاق عن محمد بن إبراهيم عن أبي سلمة عن

أبي هريرة قال: قال رسول الله (ص)».^۲

۱-۱- عبدالله بن احمد بن محمد بن حنبل شیبانی: این شخص با لفظ ثقه توثیق شده است.^۳

۱-۲- احمد بن محمد بن حنبل: این راوی با الفاظی چون، ثقه، ثبت، صدوق و من اصحاب الرضا(ع)،

توثیق شده است.^۴

۱-۳- محمد بن عدی: این راوی با لفظ ثقه توثیق شده است.^۵

۱-۴- ابواسحاق: این راوی در کتب رجالی یافت نشد.

۱-۵- محمد بن ابراهیم: این نام برای افرادی با صفات مختلف به طور مشترک ذکر شده است، مانند:

محمد بن ابراهیم بن یوسف: صحیح، له کتب^۶، محمد بن ابراهیم بن ابی البلاد: ثقه، قلیل الحدیث^۷، محمد

---

^۱ - ابن حنبل، احمد، مسند، بیروت، دار صادر، بی تا، ج ۲، ص ۲۳۵؛ ابن حمید، ج ۸، ص ۲۲ و ج ۱۰، ص ۲۰۳؛ متقی هندی، ج ۱۵، ص ۶۶۷.

^۲ - ابن حنبل، ج ۲، ص ۲۳۵.

^۳ - نسائی، احمد بن شعیب، سمیة مشایخ أبی عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علی النسائی و ذکر المدلسین، چاپ اول، مکة مکرمه، دار عالم الفوائد، ۱۴۲۳هـ، ص ۹۰.

^۴ - ابن سعد، محمد، الطبقات الكبرى، بیروت، دار صادر، بی تا، ج ۷، ص ۳۵۴؛ خوئی، معجم رجال الحدیث، ابوالقاسم، البیان فی تفسیر القرآن، قم، مؤسسه احیاء آثار الامام الخوئی، چاپ پنجم، بی جا، بی تا، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۴۸.

^۵ - عجللی، احمد بن عبدالله، معرفة الثقات، چاپ اول، مدینه، مکتبه الدار، ۱۴۰۵هـ، ج ۲، ص ۲۴۸؛ رازی، محمد بن ادريس، الجرح والتعديل، چاپ اول، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۳۷۱ش، ج ۷، ص ۱۸۶.

^۶ - شیخ طوسی، ابی جعفر محمد بن حسن، الفهرست، تحقیق جواد قیومی، چاپ اول، بی جا، مؤسسه نشر الفقاهة، ۱۴۱۷هـ، ص ۳۲۶؛ نجاشی، ابوالعباس احمد بن علی، رجال، چاپ پنجم، قم، مؤسسه النشر الإسلامی التابعة لجماعة المدرسين بقم المشرفة، ۱۴۱۶هـ، ص ۳۷۲.

^۷ - نجاشی، ص ۳۴۱.

بن ابراهیم بن جعفر: شیخ اصحابنا، صحیح العقیده، کثیر الحدیث، له کتب^۱، محمد بن ابراهیم بن ماهر: اسناد عنه، محمد بن ابراهیم: روی عنهما علیهما السلام^۲.

۱-۶- ابوسلمه بن عبدالرحمن: شرح حال این راوی در کتب رجالی یافت نشد.

۱-۷- ابوهریره: درباره‌ی این شخص نظرات یکسانی مطرح نشده است. وی با صفات: من اصحاب الرسول(ص) توثیق^۳ و با وصف کان یکذب^۴، تضعیف شده است.

۲-«أخبرنا مکرّم بن أحمد القاضي ثنا محمد بن إسماعيل السلمی ثنا أيوب بن بلال بن سليمان حدثني أبو بكر عن سليمان ابن بلال قال زيد بن أسلم قال محمد بن المنكدر سمعت جابر بن عبد الله يقول قال رسول الله(ص)»^۵.

۲-۱- مکرّم بن احمد: این راوی با وصف ثقه توثیق شده است^۶.

۲-۲- محمد بن اسماعیل بن یوسف: این راوی با اوصافی چون، ثقه و حافظ توثیق شده است^۷.

۲-۳- ایوب بن بلال بن سلیمان: شرح حال این راوی در کتب رجالی یافت نشد.

۲-۴- ابوبکر: نام کامل این راوی: عبدالحمید بن عبدالله بن عبدالله بن اویس است که به ابوبکر بن ابی اویس مشهور است. وی با لفظ ثقه توثیق شده است^۸.

۲-۵- زید بن اسلم: درباره‌ی این راوی نظرات یکسانی وارد نشده است. وی مولای عمر بن خطاب و همنشین او بوده است با اوصافی چون من اصحاب علی بن الحسین(ع) و الصادق(ع)^۱ توثیق و با وصف فيه نظر^۲، تضعیف شده است.

---

^۱ - شیخ طوسی، ابی جعفر محمد بن حسن، تحقیق جواد قیومی، قم، مؤسسه النشر الإسلامی التابعة لجماعة المدرسين بقم المشرفة، ۱۴۱۵هـ، ص ۲۷۶.

^۲ - همان.

^۳ - تفرشی، مصطفی بن حسین، نقد الرجال، تحقیق مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، چاپ اول، قم، مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، ۱۴۱۸هـ، ج ۳، ص ۷۹.

^۴ - شیخ صدوق، الخصال، تحقیق علی اکبر غفاری، قم، منشورات جامعه المدرّسين فی الحوزة العلمیة فی قم المقدّسه، ۱۴۰۳هـ، ص ۱۹۰؛ جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح، تحقیق عطار، احمد عبدالغفور، چاپ چهارم، بیروت، دار العلم للملایین، ۱۴۰۷هـ، ص ۳۲۲.

^۵ - حاکم نیشابوری، ج ۱، ص ۳۳۹.

^۶ - بغدادی، ابوبکر، تاریخ بغداد، تحقیق مصطفی عبد القادر عطا، چاپ اول، بیروت، دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۷هـ، ج ۱۳، ص ۲۲۲.

^۷ - ذهبی، محمد بن احمد، سیر اعلام النبلاء، إشراف و تخريج: الأرنؤوط، شعيب، تحقیق: أبوزيد، علی، چاپ نهم، بیروت، مؤسسه الرسالة، ۱۴۱۳هـ، ج ۱۳، ص ۲۴۲.

^۸ - رازی، ج ۶، ص ۱۵؛ ابن حبان، محمد، الثقات، چاپ اول، هند، مؤسسه الکتب الثقافیة، ۱۳۹۳هـ، ج ۸، ص ۳۹۸.

۲-۶- محمد بن المنکدر: این راوی با وصف زاهد توثیق شده است.^۳

۲-۷- جابر بن عبدالله انصاری: از کبار و مشاهیر صحابه و کثیر الحدیث است.^۴

۳- این روایت به صورت مرسل نیز نقل شده است.^۵

باتوجه به این که در طریق اول و دوم برای برخی اشخاص (ایوب بن بلال بن سلیمان) شرح حالی یافت نشد و نیز برخی اشخاص همچون ابوهریره تضعیف شده است. علاوه بر این، طریق سوم روایت که مرسل و در نتیجه ضعیف می‌باشد، نمی‌توان به اعتبار سند این روایت حکم کرد.

۲- حدیث ۲۰۲

«خَيْرُ النَّاسِ أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا»^۶ (بهترین مردم کسانی هستند که اخلاقشان نیکوتر باشد).

۲-۱- بررسی محتوا

در این روایت نیز، صفت خوش اخلاقی، ملاک برتری و ارزش گذاری انسانها، شناخته شده است. از نظر محتوا، حدیث به فضائل اخلاقی توصیه می‌کند و ظاهراً از نظر محتوا، اشکالی در آن مشاهده نمی‌شود.

۲-۲- بررسی متنی

حدیث مورد نظر با تفاوت های متنی زیر، نقل شده است:

- ۱- «أحب الناس إلى الله أحسنهم خلقاً» که به جای عبارت «خَيْرُ النَّاسِ»، «أحب الناس» آمده است.^۷
- ۲- «أكمل المؤمنين إيماناً أحسنهم خلقاً وخياركم خياركم لنسائهم» در این روایت به جای عبارت: «خَيْرُ النَّاسِ»، «أكمل المؤمنين إيماناً» آمده است، عبارت: «و خياركم خياركم لنسائهم» نیز دیده می‌شود، که در روایت مذکور، چنین عبارتی موجود نمی‌باشد.

---

^۱ - تفرشی، ج ۲، ص ۲۸۲؛ علامه حلی، ابومنصور حسن بن یوسف، خلاصة الاقوال، تحقیق: قیومی، شیخ جواد، چاپ اول، بی‌جا، مؤسسه نشر الفقاهة، ۱۴۱۷هـ، ص ۳۴۷؛ خطیب تبریزی، شیخ ولی‌الدین، الإكمال فی اسماء الرجال، تعلیق محمد عبدالله انصاری، قم، مؤسسه اهل البيت عليهم السلام، بی‌تا، ص ۱۹۵.

^۲ - شیخ طوسی، رجال، ص ۲۰۷؛ تفرشی، ج ۲، ص ۲۸۲؛ ابن داود، حسن بن علی، رجال ابن داود، تحقیق محمدصادق آل‌بحر العلوم، نجف، منشورات مطبعة الحیدریة، ۱۳۹۲هـ، ۲۴۶.

^۳ - زرکلی، خیرالدین، الأعلام، چاپ چهارم، بیروت، دار العلم للملایین، ۱۹۸۰م، ج ۷، ص ۱۱۲.

^۴ - انصاری، محمد حیاة، معجم الرجال و الحدیث، بی‌جا، بی‌تا، ج ۱، ص ۲۴؛ شیخ طوسی، رجال، ص ۱۱۱.

^۵ - ابن حمید، ص ۳۲۸.

^۶ - پاینده، ص ۴۶۸؛ طبرانی، ابوالقاسم سلیمان بن احمد، المعجم الكبير، تحقیق حمدی عبدالمجید سلفی، چاپ دوم، قاهره، مکتبه ابن تیمیة، بی‌تا، ج ۱، ص ۱۸۳ و ج ۱۲، ص ۲۷۲؛ مناوی، عبدالرؤف بن تاج العرفین بن زین العابدین، فیض القدر شرح الجامع الصغیر من احادیث البشیر النذیر، تصحیح احمد عبدالسلام، چاپ اول، بیروت، دار الکتب العلمیة، ۱۴۱۵هـ، ج ۳، ص ۶۴۰.

^۷ - هیثمی، نورالدین علی ابن ابی‌بکر، موارد الظمان، چاپ اول، دمشق، دار الثقافة، ۱۴۱۱هـ، ج ۶، ص ۲۰۱.